

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רל"ז, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

אחריות על כסף שהושלש

(מאמר המשך משבוע שעבר)

מתווה כדלהלן: עשרה אחוזים מהסכום הכולל שעמד על סך 700,000 שקלים, יופקד על ידי חיים אגסי אצל צד שלישי, ואחר שיתברר מי הוא הזוכה בדין, הכסף יעבור לבעליו.

בתום דיון קצר הוסכם כי הסכום על סך 70,000 שקלים יושלש בידי שמואל כלפון, המחזיק ברשותו גמ"ח הלוואת כספים לנזקקים בשם 'תלוה את עמי'. שמואל זה, יצא שמו לתהילה בכל העיר, כאיש חסד צדיק ואציל, שמקדיש את כל כולו עבור הזולת. הוא אינו מתרגם מסכומי הכסף האדירים שמתגלגלים תחת ידיו, ומבלי שיפתח את פיו, רק דמותו הקורנת משכנעת אנשים להתרצות להפקיד אצלו סכומים משמעותיים, ובכך לזכות במצווה ולעשות חסד בממונם.

וכך הוה. חיים אגסי הידייר ויעקב אליפלט הקבלן ירדו אל שמואל כלפון מנהל הגמ"ח, סחו בפניו את סיפור הדין ודברים שביניהם, ועל החלטתם להשאיר את הממון לעת עתה בידו כשליש. חיים אגסי חתם על טופס הפקדה שגרתי של גמ"ח 'תלוה את עמי', בו נקוב סכום הפקדון ובו מופיעה התחייבות הגמ"ח להשיב את הכסף בתוך שלושים יום ממועד שיתבקש. פרט נוסף חשוב רשום בטופס באותיות מודגשות וגדולות, מצויד גם בקו החלטי תחת המילים, שעד ההשבה דינו של שמואל כלפון כשומר חנם הפטור במקרה של גניבה או אובדן אחר. לאחר החתימה, בוצעה החלפת ידיים זריזה ומעטפה גדושה בשטרות כחולים שכנה בטח בידי שמואל כלפון.

המלאכה המורכבת על יעקב אליפלט, יהודי שומר תורה ומצוות שהקים בעשר אצבעותיו את חברת מערך הקבלנים הנושאת את השם המקורי 'יעקב אליפלט ובניו בע"מ', ישר דרך ונאמן במלאכתו, שאין איש מפפקק במקצועיותו ומומחיותו הרבה בתחום. אמנם המחיר לא כל כך זול, הזהירו אותו חלק מן הסובבים, 'אבל כולם לוקחים אותו', סיימו יודעי דבר את טיעון המחץ שעל פיו ישק כל דבר.

ישבו איפוא חיים ויעקב לסכם ביניהם את פרטי העבודה והתשלומים, ואף חתמו ביניהם מסמך מנומק ומפורט בו העלו ודנו בכובד ראש על כל האופציות הבלתי צפויות וכל ההפתעות שעוללות להתרחש ולהתרגש עליהם ללא הודעה מוקדמת, למרות שבצעם תרחישים אלו לא יהיו הפתעה מאחר וכבר צפו השניים את העלול לקרות.

מה שכן ראויים להיקרא הפתעות הם דווקא אותם פנצ'רים פתאומיים עליהם לא נתנו חיים ויעקב את הדעת. ואכן את אשר יגורו בא להם, בסופו של דבר, התוצאה הישירה של אותן הפתעות היתה חילוקי דעות בלתי ניתנים לגישור על טיב העבודה בנקודות ספציפיות, שאינן כלולות בהסכם לדעת אליפלט ובניו, ומופיעות בו מילה במילה לפי פירושו של אגסי במסמך.

היות וכאמור שני הצדדים הינם יהודים יראי שמים וישרי לב, הם לא אפשרו לוויכוח להתפוצץ בדמות מאבקים משפטיים וסכסוך אישי, אלא פנו לבית הדין והרצו את טענותיהם ונימוקיהם. בינתיים עד יודע דבר המשפט, בנו יחדיו

שבוע שעבר הבאנו את השאלה שנשאלה בבית הדין, עם סיפור המעשה, ותחילת הדיון והמשא ומתן ההלכתי, השבוע נמשיך ונסיים את היוצא להלכה ממה שנפסק בבית הדין, ונזכיר בקצרה שוב את דבר המעשה. שבע עשרה שנה, עשר נפשות ותשע הצפות שנגרמו כתוצאה ממערכת המים הישנה והמחלידה של הבית, הביאו את חיים אגסי למסקנה הבלתי נמנעת: עליו לערוך הרחבה משמעותית ושיפוץ יסודי לדירה הישנה שנקנתה אי שם בתחילת דרכו כמשפחה צעירה, היא המחיר אשר יהא.

למען האמת, חיים אגסי כבר שקד מזמן על הנפקת היתרי בניה עבור תוספת מרחיבת דעת לדירתו הקטנה, והוא אף זימן קבלני שיפוצים להערכת מצב ובקרת נזקים, תיאום ציפיות והשוואת מחירים, בין האיחולים והדמיונות לבין יכולותיו המוגבלות, המתפרסות מחשבון הבנק ועד למזומנים שתחת הבלטות הזעירות המקושקשות וחסרות החן, המרצפות את שטח ביתו אי שם משנות השמונים, ואין אף לא מרכיב משותף אחד ביניהן לבין המרצפות המהודרות והנוצצות שמעטרות את הדירות החדשות שמשווקות כיום, מלבד שימושן העיקרי והפשוט: משטח הליכה בגובה אחיד לכל רוחב הבית.

הביוררים המעמיקים והשעות הרבות שהשקיע חיים אגסי בחיפושיו אחר קבלן ראוי, אמין ומקצועי, הובילו אותו להחלטה אותה קיבל בקבינט מורחב של ידידים, מכרים, שכנים ובני משפחה, להטיל את

חלפו שבועות מספר, ופסק הדין יצא ברור מאת הדיינים: יעקב אליפלט זכאי למלוא הסכום עליו הוסכם, ואין ממש בטענותיו של חיים אגסי. אלא שבטרם משך מי מביניהם את הכסף מהגמ"ח של כלפון, חלה תפנית דרמטית בעלילה.

ביום שושן פורים השכונה כולה הוכתה בתדהמה עם התפשטות הידיעה על אלמונים שפרצו במהלך הלילה לבית משפחת כלפון, תוך ניצול היעדרותם של בני הבית שנסעו לשמוח עם הסבא והסבתא שבירושלים. מסתבר שהפורצים המתוחכמים ידעו היטב על הגמ"ח המשגשג שבבעלותו של שמואל כלפון, ובפעולה נועזת שכללה ככל הנראה השתלשלות מהגג ושימוש בכלי פריצה משתיקי קול, רוקנו את הכספת של כלפון על כל תכולתה. בחכמה שבדיעבד, שחו המתגודדים סביב הבית זה לזה, על דמויות חשודות שערכו תצפיות על הבנין מזה שבועות מספר.

הנזק, אמנם, לא היה גדול, מאחר ובאותה שעה הכספת היתה כמעט ריקה, מלבד המעטפה ובה שבעים אלף שקלים שהופקדו על ידי חיים אגסי.

כאמור, טופס ההפקדה כולל סעיף מפורש המגובה בקריטריונים הלכתיים ולפיו שמואל כלפון אינו נושא באחריות לגניבת הכסף כדין שומר חנם. מאחר ומעולם לא בא סעיף זה לידי ביטוי, התרגלו הבריות לרפרף על הדף מבלי לייחס לענין חשיבות גדולה. אלא שתמיד יש פעם ראשונה, ובמקרה דנן היו אלה חיים אגסי ויעקב אליפלט שאינתע מזלם להתמודד עם העובדה הפשוטה והכואבת: הכסף כולו נגנב באישון ליל.

שאלה הלכתית מרתקת ניצבה בפניהם, אותה מיהרו לשטוח בפני בית הדין: האם הכסף הגנוב עדיין ברשותו של חיים אגסי, או אפילו אינו תחת ידו, מכל מקום עדיין לא זכה בו יעקב אליפלט, והלכך ישא אגסי לבדו בנזק העצום. או שמא היות והכסף הופקד בגמ"ח על מנת שייצא מרשותו של חיים ויעמוד אצל שלישי, משעה שפסקו הדיינים כי המעות לאלפלט, הרי אלו שלו, ומזלו גרם שיאבד ממונו בטרם עת.

ג. נגנו המעות מיד שלישי

לאחר שביירנו כי בנידון דידן הכסף לא מוגדר בחזקתו של הקבלן, יש לברר עוד מי נושא בנזק הגניבה.

ההלכה היא (חושן משפט סימן ע סעיף ה) שאדם שהלווה כסף לחבירו בתנאי שיפרע לו דוקא בפני פלוני ופלוני, והלך הלוה ופרע לו בינו לבין עצמו, ואחר כך נאנסו המעות, וטוען המלוה שהוא קיבל את המעות בתורת פקדון עד שיבואו אותם פלוני ופלוני לראות שקיבל בחזרה את ההלוואה, וכעת משנאנסו הוא תובע אותו

שוב שיחזור לפרוע לו, אין בדבריו כלום, כי מאחר שמודה שקבלם, והרי ברור שהלוה לא מסרם בתורת פקדון, הרי זה פרעון, והדברים שאומר אינם דברים. ומקור הדברים בדברי רב נחמן במסכת שבועות (מא:).

הביא הסמ"ע (ס"ק יח) מה שביאר רש"י (שבועות מא: ד"ה כיון) שביאר הטעם שנעשו המעות בתורת פרעון, שאפילו אם בלבו התכוון שיהיו בתורת פקדון, דברים שבלב שאינם דברים. וכתב הסמ"ע שלפי זה אם בשעה שקיבל המעות אמר בהדיא שהוא מקבלם לשם פקדון ונאנסו, אין כאן פרעון. [כי אע"פ שפרעון בעל כרחו שמה פרעון, אפילו אם אמר המלוה בפירוש ללוה שלא יקבלם בתורת פרעון (סימן קכ סעיף ב), שאני הכא שיכול המלוה לומר שכל זמן שאין העדים לפנינו הרי הוא כאילו לא הגיע זמנם]. וכן כתב הש"ך (ס"ק כב) שאם התנה להדיא שמקבלם בתורת פקדון, לא נעשו כפרעון.

לפני רבה של פירדא, רבי יוסף שטיינהרט, הובאה שאלה (שו"ת זכרון יוסף חושן משפט סימן א) על מעשה שהיה בראובן, שהוא והמיועד להיות חתנו, הפקידו בידי שמעון שגר בעיר אחרת כספי נדוניה שהתחייבו שניהם להשליש בידי נאמן בתוך שלושים יום קודם החופה, ואירע

הדבר שמועד החתונה התעכב בעקבות דין, ודברים שבין הצדדים, וכעת תובע ראובן את שמעון להחזיר לידיו את מה שהפקיד בידו, ושמעון משיב לו שנכון הדבר שקיבל ממנו שק קטן צרור וחתום בחתימתו ובחתימת המיועד להיות חתנו על מנת להצניעו, אך הרי כבר בשעה שקיבל זאת מידי ראובן הוא הצהיר בפניו שבכוונתו לקבל את הכסף בתור גמילות חסד, הא ותו לא, בשום אופן שלא בתורת שמירה כדי שלא יהיה לו נזק מהעניין, ועתה גלוי וידוע לכל בני העיר, וגם נודע הדבר למפקיד, שאנשי מלחמות חיל באו בפתע פתאום בשעה אחת אחר חצות לילה, ומקצתם באו תיכף ומיד לפני שער חצרו ודפקו בכח עד שהוכרח לפתוח השער והכווה והוליכוהו לשר ונגיד עליהם, שם היה במשמר מספר שעות שהתוועדו הללו בעלי עצות, בעוד שבאותו זמן שברו האויבים את פתח חדר הפנימי ופתחו את הארגז שבו היו מלבושים יקרים של אשתו וגם סכינים וכפות של כסף, וכן השק הצרור וחתום של הנדוניה, ושללו כל אשר מצאו

בארגז מלבד כמה בגדים בלויים שהיו שם והלכו להם, ולא היה בידו להציל או לפייס כי לא היה בבית. גם אשתו והמשרת ברחו מהבית כששמעו את קול הרעש הגדול של החייל, ולא נשארו בביתו כי אם הילדים הקטנים. ויודעים כולם כי לאחר מכן עלה בידו לפדות מקצת מהמלבושים מאיזה עובר אורח שלקחם מהשוודדים, וכל שאר השלל לא מצא ואין לו זכר וחבל על דאבדן. ומאחר הרי לא קיבל על עצמו לשמור מן הנזקים, אם כן אין עליו תביעה, ואף אילו היו חלים עליו דיני שמירה הרי השומר פטור מן האונסין.

לאחר שסיימו ראובן ושמעון לשטוח טענותיהם, בא גם החתן ותבע את חותנו לקיים מה שפסק בתנאים ראשונים, וטען כי כלו כל הקצין אשר נתן לו, זימנא בתר זימנא, וכעת דורש הוא מהמיועד להיות חותנו לשלם את הנדוניה, והוסיף וטען שאין

על דברי החתן, השיב החותן שלא התחייב כי אם נדוניה אחת ולא שתי נדוניות, ומאחר שהחתן התרצה להשליש את המעות ביד שמעון שהוא עתיר נכסין ולא נמצא עוולה בו עד כה, אם כן מאז שהשלישו את הנדוניה זכות שניהם שווה בו, והוא היה נאמן שהחזיק בעד שניהם והיה אסור לו למסור חזרה למפקיד מבלי הסכמת החתן, ומעתה יש לומר שמזלו של החתן גרם להפסד

לו חלק ונחלה במשפט שבין חותנו לבין שמעון השומר, ואף שראובן חותנו השליש את הממון בפניו, מכל מקום השליש לאו בעל דברים ידידיה, כי לא נעלם ממנו שאין לחתן שום זכות בממון עד אחר החופה, ורק מפני הנהוג וכדי לקיים מה שהתחייב חותנו בתנאים הראשונים להשליש את הנדן שלשים יום קודם החופה היה צריך לחתום גם בחותמו וללכת עמו אל השליש. ועוד טען, שבהיותם בדרך למסור הנדוניה למי שהוא מרוצה לשניהם, היה דעתו של החתן למסור לאיש אחר, אך חותנו לעתיד פתהו להשליש את הנדוניה ביד שמעון, ואצלו קרוב לודאי שאם היו מניחים את הכסף ביד מי שהוא רצה והסכים לו, לא היתה המכשלה באה, כי לבית האיש ההוא לא אירע רע ולא נשלל ממנו דבר.

על דברי החתן, השיב החותן שלא התחייב כי אם נדוניה אחת ולא שתי נדוניות, ומאחר שהחתן התרצה להשליש את המעות ביד שמעון שהוא עתיר נכסין ולא נמצא עוולה בו עד כה, אם כן מאז

שהשלישו את הנדוניה זכות שניהם שווה בו, והוא היה נאמן שהחזיק בעד שניהם והיה אסור לו למסור חזרה למפקיד מבלי הסכמת החתן, ומעתה יש לומר שמזלו של החתן גרם להפסד.

והכריע בזכרון יוסף שם שהדין עם החתן, כי אין לחתן שום תפיסת יד וזכייה בנדוניה עד אחר החופה, ולפיכך כל ההפסד אשר יקרה חס ושלום בנדן המושלש הוא על החותן לבד.

וגדולה מזו, כתב שם, שאפילו אם החתן היה איש נאמן בעיני החותן, והיה משליש את הנדן אצל החתן עצמו שיהיה בידיו בתורת פקדון עד אחר החופה שאז יזכה בהן, וקודם החופה נאנס ממנו, לא היה

הביא הסמ"ע (ס"ק יח) מה שביאר רש"י (שבועות מא: ד"ה כיון) שביאר הטעם שנעשו המעות בתורת פרעון, שאפילו אם בלבו התכוון שיהיו בתורת פקדון, דברים שבלב שאינם דברים. וכתב הסמ"ע שלפי זה אם בשעה שקיבל המעות אמר בהדיא שהוא מקבלם לשם פקדון ונאנסו, אין כאן פרעון. [כי אע"פ שפרעון בעל כרחו שמיה פרעון, אפילו אם אמר המלוה בפירוש ללוה שלא יקבלם בתורת פרעון (סימן קכ סעיף ב), שאני הכא שיכול המלוה לומר שכל זמן שאין העדים לפנינו הרי הוא כאילו לא הגיע זמנם]. וכן כתב הש"ך (ס"ק כב) שאם התנה להדיא שמקבלם בתורת פקדון, לא נעשו כפרעון

החתן מפסיד כלום.

וראיה לכך, הביא הזכרון יוסף מהדין הנ"ל לגבי לוח שמסר למלוה את הכסף שחייב להחזיר לו בפני שני עדים פלוני ופלוני, שאם התנה להדיא שהמעות בתורת פקדון הרי זה פקדון, והוא הדין גבי חתן שהשליש חמיו בידו את הנדוניה קודם החופה, אגן סהדי שלא מסרם לו בתורת פרעון, אלא בתורת פקדון על מנת ליזכות בו אחר החופה, כי מי פתי יתן הנדן לחתנו בתורת פרעון שלושים יום קודם החופה, ומי יודע מה ילד יום. ומעתה נידון קל וחומר, אם כשהשליש אצל החתן עצמו, ההפסד הוא על החותן לבד, כל שכן אם השליש הנדן אצל איש אחר, אפילו אם עשה זאת במעמד וחתימת החתן, ודאי ההפסד על החותן לבד, וצריך לחזור ולהכניס לו נדוניה אחרת קודם החופה כפי הסך שנזכר בתנאים הראשונים.

מכל זה מבואר, שהמעות שהושלשו הם בחזקת הנותן, ואם נאנסו הפסיד הנותן, וחייב ליתן למקבל מעות אחרים.

ד. ברירה בידי ממונות

כאמור, נאמן שקיבל את הנדוניה, וכן מלוה שהתנה עם הלוה שיפרע לו דוקא בפני עדים וכשקיבל המעות אמר שמקבלם בתורת פקדון, אם נאנסו המעות, נאנסו למפקיד ולא למקבל. אלא שבנידון הזה אשר לפנינו, שמתחילה נמסר הכסף לגמ"ח כשלישות מחמת הספק, אם יוברר כעת שהדין היה עם הקבלן, נמצא שכבר היה חייב למסור את התשלום לידי הקבלן, ומעתה יש לדון אולי נעשו המעות שלו למפרע מיד כשהשלישו את המעות ביד הגמ"ח, ואז יש לפטור את חיים מלשלם שנית ליעקב.

ולכאורה יש לשפוט העניין על פי מה שנשאל המהרי"ט (חושן משפט סימן כג) מהחכם השלם נחית לעומקא דדינא כמהר"ר עזריאל סג"ל אודות איש צדיק תמים שהיו לו חמש בנות, מתוכן שלש היו נשואות, אחת לתלמיד חכם ושתים אחרות לשני אנשים סוחרים, ושתי בנות קטנות היו מאשה אחרת, ובשעת מיתתן ציוה אותו צדיק ששתי החנויות שיש

לו ישבו בהם שני חתנים שהם סוחרים,

והסתפקו בדבריו אם יש בכלל

הלשון אף חתנים הבאים אחר

כך שיקחו בנותיו אם יהיו

סוחרים, או דוקא חתניו

הסוחרים הנשואים עתה

לבנותיו. ותחילה האריך

שם המהרי"ט בדין ברירה

בידי ממונות, שהרי

בשעת המתנה לא היה

ברור מי יהיו החתנים

של בנותיו הקטנות,

והביא את דברי הרא"ש

(כלל סח אות ט) שכתב

לגבי שטר שבשעת

כתיבתו לא

נודע בעבור

מי נכתב, אם

כתוב בו שכל המוציאו יוכל לגבות בו, במקום שאין כותבין הרשאה יוכל כל המוציאו לגבות בו, וכן נפסק להלכה (חושן משפט סימן סא סעיף ד), למרות שבשעה שמשעבד את עצמו אין ידוע מי המוציאו, והקשה מהרי"ט על כך מכמה מקומות.

ומתוך אריכות דברי מהרי"ט יש ללמוד למסקנה, שאם בשעת הגניבה, בשעה שאבדו המעות מן העולם, עדיין לא הוברר הדין למי שייך הכסף, ובשעה שהוברר לטובת ראובן כבר לא היו המעות בעולם, שוב לא שייך לומר שהוברר למפרע שהיו של הקבלן.

מעתה, בנידון דידן שבשעת הגניבה כבר הוכרע הדין ונכתב הפסק לטובת יעקב הקבלן, נמצא שבאותה שעה המעות נעשו שלו וחיים לא היה יכול למשוך את הכסף חזרה מהשליש, אם כן כאשר נגנבו מיד השליש, מעות שלו נגנבו, ושוב אין צריך לשלם לו.

וזה דבר המשפט

• נחלקו הראשונים לגבי נדוניה שהופקדה בידי נאמן, אם הנדוניה של האב או של הבעל או של שניהם. לדעות שהנדוניה של הבעל, יש שני הסברים על כך: א. התרומת הדשן בשם המרדכי שהאב הסיח דעתו מהכסף. ב. שיטת מהרי"ל שהנדוניה של הבעל רק באופן ניתנו בידי השליש כדי לשאת ולתת בהן ולהביא רווחים לטובת הזוג.

• כאשר משלישים בגמ"ח כסף שיש עליו ויכוח הלכתי למי הוא שייך, לא שייכים הטעמים הנ"ל, ולדברי הכל כל עוד לא הוכרע הדין הכסף הוא בחזקת המפקיד.

• גם אם מסר את הכסף לבעל חובו, כל שהתנה מפורש שהכסף יהיה פקדון עד להכרעה הסופית למי הכסף שייך, אם נאנסו המעות, עדיין נשאר עליו חוב.

• בנידון שלפנינו, היות שמועד הגניבה היה לאחר הכרעת הדין, וכבר הוברר שהכסף שייך לקבלן ולא לנותן, אי אפשר לחייב את הנותן לשלם שוב.

